Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
RIMVYDAS NORKUS
της 12ης Ιουνίου 2025 [1]

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-296/24 έως C-307/24 [Jouxy] [i]

SM,
PX (C-296/24)
CY (C-297/24)
LK,
MF (C-298/24)
OP,
TD (C-299/24)
MY,
IX (C-300/24)
AH,
CJ (C-301/24)
AE (C-302/24)
BF,
CG (C-303/24)
LH (C-304/24)
TB,
MV (C-305/24)
KN,
PE (C-306/24)
NB (C-307/24)
κατά
Caisse pour l'avenir des enfants

[αιτήσεις του Cour de cassation (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Λουξεμβούργο) για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Άρθρο 45 ΣΛΕΕ – Κανονισμός 883/2004 – Άρθρο 67 – Ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων – Ίση μεταχείριση – Κοινωνικά πλεονεκτήματα – Κανονισμός 492/2011 – Άρθρο 7, παράγραφος 2 – Οικογενειακό επίδομα – Αποκλεισμός του τέκνου του/της συζύγου ή συντρόφου εργαζομένου κατοίκου αλλοδαπής – Διαφορετική μεταχείριση μεταξύ τέκνων κατοίκων ημεδαπής και τέκνων κατοίκων αλλοδαπής –

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

[i] Η ονομασία που έχει δοθεί στην παρούσα υπόθεση είναι πλασματική. Δεν αντιστοιχεί στο πραγματικό όνομα κανενός διαδίκου.

Έννοια του όρου "μέλος της οικογένειας" – Έννοια της "συντήρησης" του τέκνου – Κριτήρια εκτιμήσεως – Τεκμήριο στηριζόμενο στην ύπαρξη της κοινής εστίας του εργαζομένου και του τέκνου»

I. Εισαγωγή

1. Οι αναιρεσείοντες στις υποθέσεις των κύριων δικών είναι κάτοικοι Βελγίου, Γερμανίας ή Γαλλίας, κατά περίπτωση, αλλά εργάζονται στο Λουξεμβούργο. Ως εκ τούτου, υπάγονται στη λουξεμβουργιανή νομοθεσία περί κοινωνικής ασφάλισης. Το περιεχόμενο των σχετικών διατάξεων της εν λόγω νομοθεσίας είναι γνωστό στο Δικαστήριο το οποίο, κατόπιν, ιδίως, αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως που υποβλήθηκε από το conseil supérieur de la sécurité sociale (δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο αρμόδιο για διαφορές κοινωνικής ασφάλισης, Λουξεμβούργο [2]), είχε τη δυνατότητα να το εκθέσει στο νομικό πλαίσιο της απόφασης στην υπόθεση Caisse pour l'avenir des enfants (Τέκνο συζύγου μεθοριακού εργαζομένου) [3], η οποία αφορούσε υπόθεση σχετικά με το ίδιο οικογενειακό επίδομα όπως το επίμαχο στις υπό κρίση συνεκδικαζόμενες υποθέσεις.

2. Πράγματι, οι υπό κρίση αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως αφορούν, εκ νέου, τις διατάξεις του λουξεμβουργιανού δικαίου, οι οποίες προβλέπουν ότι ένας μεθοριακός εργαζόμενος μπορεί να λάβει, από την 1η Αυγούστου 2016, οικογενειακό επίδομα αποκλειστικά για τα τέκνα που εμπίπτουν στην έννοια του «μέλους της οικογένειας», όπως ορίζεται από τις εν λόγω διατάξεις, δηλαδή τα τέκνα που γεννήθηκαν σε γάμο, τα τέκνα που γεννήθηκαν χωρίς γάμο των γονέων τους και τα θετά τέκνα.

3. Οι ως άνω αιτήσεις υποβλήθηκαν από το Cour de cassation (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Λουξεμβούργο) στο πλαίσιο δώδεκα διαφορών μεταξύ μεθοριακών εργαζομένων και του Caisse pour l'avenir des enfants (στο εξής: CAE), σχετικά με την άρνηση του τελευταίου να χορηγήσει οικογενειακό επίδομα σε αυτούς τους εργαζομένους για, κατά περίπτωση, το τέκνο του/της συζύγου του ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου, με την αιτιολογία ότι τα τέκνα αυτά δεν είχαν κανέναν συγγενικό δεσμό με τους εν λόγω μεθοριακούς εργαζομένους και, ως εκ τούτου, δεν είχαν την ιδιότητα του «μέλους της οικογένειας», όπως η έννοια αυτή ορίζεται από τη λουξεμβουργιανή νομοθεσία.

4. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο ζητεί διευκρινίσεις σχετικά με την έκφραση «συντήρηση του τέκνου», έννοια που έχει προσδιοριστεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου σε σχέση με την ερμηνεία του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, του άρθρου 1, στοιχείο θ', και του άρθρου 67 του κανονισμού 883/2004 [4], καθώς και του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 [5].

[2] Με απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2018.

[3] Απόφαση της 2ας Απριλίου 2020 (C-802/18, στο εξής: απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants, EU:C:2020:269). Σε διαφορετικό πλαίσιο πραγματικών περιστατικών, βλ. απόφαση της 16ης Μαΐου 2024, Hocinx (C-27/23, στο εξής: απόφαση Hocinx, EU:C:2024:404).

[4] Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας (ΕΕ 2004, L 166, σ. 1, και διορθωτικό ΕΕ 2004, L 200, σ. 1).

[5] Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2011, που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης (ΕΕ 2011, L 141, σ. 1).

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

5. Στο πλαίσιο της υπό κρίση υπόθεσης κρίσιμα, πέραν του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, είναι το άρθρο 2 της οδηγίας 2004/38[6], το άρθρο 1, στοιχείο θ′, το άρθρο 2, παράγραφος 1, το άρθρο 3, παράγραφος 1, το άρθρο 4, το άρθρο 67 και το άρθρο 68, παράγραφος 1, στοιχείο β′, του κανονισμού 883/2004, το άρθρο 7, παράγραφοι 1 και 2, το άρθρο 36, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011, καθώς και τα άρθρα 1 και 2, παράγραφος 1, στοιχείο γ′, και παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/54[7].

B. Το λουξεμβουργιανό δίκαιο

6. Οι κρίσιμες διατάξεις στην υπό κρίση υπόθεση είναι τα άρθρα 269 και 270 του code de la sécurité sociale (κώδικα κοινωνικής ασφάλισης, στο εξής: κώδικας κοινωνικής ασφάλισης[8]).

7. Το άρθρο 269 του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης, με τίτλο «Προϋποθέσεις χορήγησης», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Θεσπίζεται οικογενειακό επίδομα προς εξασφάλιση του μέλλοντος των παιδιών, στο εξής “οικογενειακό επίδομα”.

Θεμελιώνεται δικαίωμα οικογενειακού επιδόματος για:

a) κάθε παιδί το οποίο διαμένει όντως και αδιαλείπτως στο Λουξεμβούργο και έχει εκεί τη νόμιμη κατοικία του·

b) τα μέλη της οικογένειας, όπως αυτά προσδιορίζονται στο άρθρο 270, κάθε προσώπου το οποίο υπόκειται στη λουξεμβουργιανή νομοθεσία και καλύπτεται από ευρωπαϊκούς κανονισμούς ή από διμερή ή πολυμερή σύμβαση που έχει συνάψει το Λουξεμβούργο στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως, προβλέπουσα την καταβολή οικογενειακών επιδομάτων βάσει της νομοθεσίας της χώρας απασχολήσεως. Τα μέλη της οικογένειας πρέπει να κατοικούν σε χώρα την οποία να αφορούν οι ανωτέρω κανονισμοί ή συμβάσεις.»

8. Το άρθρο 270 του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης προβλέπει τα εξής:

«Για την εφαρμογή του άρθρου 269, παράγραφος 1, στοιχείο b, θεωρούνται ως μέλη της οικογένειας ενός προσώπου για τα οποία θεμελιώνεται δικαίωμα λήψεως οικογενειακού επιδόματος τα τέκνα που γεννήθηκαν σε γάμο, τα τέκνα που γεννήθηκαν χωρίς γάμο των γονέων τους και τα θετά τέκνα του προσώπου αυτού.»

[6] Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ 2004, L 158, σ. 77, καθώς και διορθωτικά ΕΕ 2004, L 229, σ. 35, και ΕΕ 2005, L 197, σ. 34).

[7] Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Απριλίου 2014, περί μέτρων που διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων (ΕΕ 2014, L 128, σ. 8).

[8] Όπως ίσχυσε από 1ης Αυγούστου 2016, ημερομηνία κατά την οποία τέθηκε σε ισχύ ο loi du 23 juillet 2016, portant modification du code de la sécurité sociale et de la loi modifiée du 4 décembre 1967, concernant l'impôt sur le revenu, et abrogeant la loi modifiée du 21 décembre 2007 concernant le boni pour enfant (νόμος της 23ης Ιουλίου 2016, περί τροποποιήσεως του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης και του τροποποιημένου νόμου της 4ης Δεκεμβρίου 1967 περί φόρου εισοδήματος και περί καταργήσεως του τροποποιημένου νόμου της 21ης Δεκεμβρίου 2007 για το επίδομα τέκνων) (*Mémorial* A 2016, σ. 2348, στο εξής: κώδικας κοινωνικής ασφάλισης).

III. Τα πραγματικά περιστατικά, τα προδικαστικά ερωτήματα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

9. Από τις δώδεκα αποφάσεις περί παραπομπής στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-296/24 έως C-307/24 προκύπτει ότι το CAE, βάσει των άρθρων 269 και 270 του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης, έπαυσε από την 1η Αυγούστου 2016, τη χορήγηση στους αναιρεσείοντες των κύριων δικών[9] των οικογενειακών επιδομάτων που λάμβαναν για τα τέκνα του/της συζύγου ή του καταχωρισμένου/ης συντρόφου τους, με την αιτιολογία ότι τα εν λόγω τέκνα, με τα οποία δεν είχαν σχέση ανιόντος προς κατιόντα, δεν είχαν την ιδιότητα του «μέλους της οικογένειας» κατά την έννοια του άρθρου 270 του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης.

10. Το conseil arbitral de la sécurité sociale (αρμόδιο για διαφορές κοινωνικής ασφάλισης διαιτητικό δικαστήριο, Λουξεμβούργο) έκανε δεκτή την προσφυγή που άσκησαν ενώπιόν του οι αναιρεσείοντες της κύριας δίκης ζητώντας τη συνέχιση της καταβολής του επίμαχου οικογενειακού επιδόματος. Ωστόσο το conseil supérieur de la sécurité sociale (δευτεροβάθμιο δικαιοδοτικό όργανο αρμόδιο για διαφορές κοινωνικής ασφάλισης) επικύρωσε, μεταρρυθμίζοντας την πρωτόδικη απόφαση, την απόφαση του CAE περί παύσης της χορήγησης του επίμαχου οικογενειακού επιδόματος.

11. Οι αναιρεσείοντες άσκησαν αναίρεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Cour de cassation (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου), υποστηρίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι η ως άνω απόφαση αντίκειται στο δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, ότι στηρίζεται σε συσταλτική ερμηνεία της έννοιας της «συντήρησης» όσον αφορά παιδιά που δεν είναι βιολογικά τέκνα του μεθοριακού εργαζομένου, αντίθετα προς τη νομολογία που απορρέει, ιδίως, από την απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants.

12. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, στην εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας το άρθρο 1, στοιχείο θ', και το άρθρο 67 του κανονισμού 883/2004 σε συνδυασμό με το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 και με το άρθρο 2, σημείο 2, της οδηγίας 2004/38, εξάρτησε το δικαίωμα του μεθοριακού εργαζομένου να λάβει το οικογενειακό επίδομα για το τέκνο του/της συζύγου του, με το οποίο δεν έχει σχέση ανιόντος προς κατιόντα, από την απόδειξη ότι πληροί την προϋπόθεση της συντήρησης του εν λόγω τέκνου.

[9] Στις υποθέσεις C-296/24 (Jouxy), C-300/24 (Meyervibert), C-304/24 (Barloup) και C-305/24 (Choinquand), το CAE έπαυσε από την 1η Αυγούστου 2016 τη χορήγηση στους SM, MY, LH και TB, οι οποίοι κατοικούν στη Γαλλία και εργάζονται στο Λουξεμβούργο, του οικογενειακού επιδόματος που λάμβαναν για το τέκνο των συζύγων τους PX, IX και MV, αντίστοιχα, από προηγούμενο γάμο. Στην υπόθεση C-297/24 (Broslon), το CAE έπαυσε τη χορήγηση στον CY, ο οποίος κατοικεί στη Γαλλία και εργάζεται στο Λουξεμβούργο, του οικογενειακού επιδόματος που λάμβανε για το τέκνο της συζύγου του από προηγούμενο γάμο. Στην υπόθεση C-301/24 (Pailvier), το CAE έπαυσε τη χορήγηση στον AH, ο οποίος κατοικεί στη Γαλλία και εργάζεται στο Λουξεμβούργο, του οικογενειακού επιδόματος που λάμβανε για τα δύο τέκνα της καταχωρισμένης συντρόφου του, CJ, από προηγούμενη σχέση. Στις υποθέσεις C-303/24 (Vochal) και C-306/24 (Gonre), το CAE έπαυσε από την 1η Αυγούστου 2016 τη χορήγηση στους BF και KN, οι οποίοι κατοικούν στη Γαλλία και εργάζονται στο Λουξεμβούργο, του οικογενειακού επιδόματος που λάμβαναν για το τέκνο των συζύγων τους IX και PE, αντίστοιχα, από προηγούμενο γάμο. Στην υπόθεση C-299/24 (Hicindt), το CAE έπαυσε τη χορήγηση στον OP, ο οποίος κατοικεί στο Βέλγιο και εργάζεται στο Λουξεμβούργο, του οικογενειακού επιδόματος που λάμβανε για το τέκνο της συζύγου του από προηγούμενο γάμο. Στις υποθέσεις C-298/24 (Caraneux) και C-307/24 (Momeut), το CAE έπαυσε από την 1η Αυγούστου 2016 τη χορήγηση στους LH και NB, οι οποίοι κατοικούν στη Γαλλία και εργάζονται στο Λουξεμβούργο, του οικογενειακού επιδόματος που λάμβαναν για τα δύο τέκνα, της συντρόφου (MF), και συζύγου, αντίστοιχα, από προηγούμενο γάμο. Στην υπόθεση C-302/24 (Prudnez), το CAE έπαυσε από την 1η Αυγούστου 2016 τη χορήγηση στον AE, ο οποίος κατοικεί στη Γερμανία και εργάζεται στο Λουξεμβούργο, του οικογενειακού επιδόματος που λάμβανε για το τέκνο της συζύγου του, από προηγούμενο γάμο.

13. Όσον αφορά την εξέλιξη της ερμηνείας αυτής της προϋπόθεσης από το Δικαστήριο, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί, κατ' αρχάς, ότι το Δικαστήριο χρησιμοποίησε αρχικώς την έννοια της «συντήρησης» στις αποφάσεις Bernini [10], Meeusen [11], Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών [12], καθώς και Giersch κ.λπ. [13], αποφαινόμενο ότι ένας μεθοριακός εργαζόμενος μπορεί να λάβει ένα κρατικό επίδομα ως κοινωνικό πλεονέκτημα, ειδικότερα οικονομικά βοηθήματα για ανώτατες και μεταλυκειακές σπουδές, για το δικό του τέκνο, όταν εξακολουθεί να το συντηρεί.

14. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται, στη συνέχεια, στην απόφαση Depesme κ.λπ. [14], στην οποία το Δικαστήριο διευκρίνισε, στο πλαίσιο πάντοτε κοινωνικού πλεονεκτήματος συνιστάμενου σε βοήθημα για ανώτατες και μεταλυκειακές σπουδές, πλην όμως για τέκνο που δεν έχει σχέση κατιόντος προς ανιόντα με τον μεθοριακό εργαζόμενο, το εύρος αυτής της έννοιας.

15. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, τέλος, ότι το Δικαστήριο χρησιμοποίησε πιο πρόσφατα την εν λόγω έννοια, στην απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants [15], για να κρίνει κατά πόσον ένας μεθοριακός εργαζόμενος μπορεί να τύχει κοινωνικού πλεονεκτήματος συνισταμένου στην καταβολή οικογενειακού επιδόματος, για τέκνο με το οποίο δεν έχει σχέση ανιόντος προς κατιόντα. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έχει, ειδικότερα, αποφανθεί ότι η απαίτηση ο μεθοριακός εργαζόμενος να συντηρεί το τέκνο προκύπτει από πραγματική κατάσταση, την οποία εναπόκειται στη διοίκηση και, εν ανάγκη, στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει, βάσει αποδεικτικών στοιχείων που προσκομίζει ο ενδιαφερόμενος, χωρίς να χρειάζεται να προσδιοριστούν οι λόγοι της συμβολής αυτής ή να αποτιμηθεί το ακριβές ύψος της.

16. Το αιτούν δικαστήριο συνάγει ότι, καίτοι η ίδια η έννοια εμπίπτει, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο μιας πραγματικής κατάστασης, εντούτοις, δεν πρόκειται για καθαρά πραγματικό ζήτημα, μη υποκείμενο στον έλεγχο του Δικαστηρίου. Πράγματι, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά, παραπέμποντας στην απόφαση Depesme κ.λπ. [16], ότι η εν λόγω έννοια, στο πλαίσιο της ρύθμισης που αφορά τη χορήγηση των κοινωνικών πλεονεκτημάτων, συνιστά αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία χρήζει ομοιόμορφης εφαρμογής και ερμηνείας.

17. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Cour de cassation (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο), με αποφάσεις της 25ης Απριλίου 2024, που περιήλθαν στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 26 Απριλίου 2024, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία έχουν πανομοιότυπη διατύπωση σε όλες τις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-296/24 έως C-307/24:

«1) α) Πρέπει να γίνει δεκτό ότι πληρούται η προϋπόθεση της "συντήρησης" τέκνου, από την οποία απορρέει η ιδιότητα μέλους της οικογένειας κατά την έννοια των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, όπως διαμορφώθηκε με τη νομολογία του Δικαστηρίου στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων και της λήψης από μεθοριακό εργαζόμενο κοινωνικού πλεονεκτήματος που συνδέεται με την άσκηση, εκ μέρους του, μισθωτής δραστηριότητας σε κράτος μέλος, για το τέκνο του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου του, με το οποίο δεν έχει σχέση ανιόντος προς κατιόντα,

[10] Βλ. απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1992 (C-3/90, στο εξής: απόφαση Bernini, EU:C:1992:89, σκέψεις 25 και 29).

[11] Βλ. απόφαση της 8ης Ιουνίου 1999 (C-337/97, EU:C:1999:284, σκέψη 19).

[12] Βλ. απόφαση της 14ης Ιουνίου 2012 (C-542/09, EU:C:2012:346, σκέψη 35).

[13] Βλ. απόφαση της 20ής Ιουνίου 2013 (C-20/12, στο εξής: απόφαση Giersch κ.λ.π, EU:C:2013:411, σκέψη 39).

[14] Βλ. απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2016 (C-401/15 έως C-403/15, στο εξής: απόφαση Depesme κ.λπ., EU:C:2016:955, σκέψεις 58 έως 60).

[15] Σκέψεις 50 και 51 της αποφάσεως αυτής.

[16] Σκέψη 58 της αποφάσεως αυτής.

ερμηνευόμενη μεμονωμένα ή σε συνδυασμό με την αρχή της ευρείας ερμηνείας των διατάξεων που αποσκοπούν στη διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, και ότι, επομένως, γεννάται δικαίωμα λήψης του κοινωνικού πλεονεκτήματος,

– εκ μόνου του λόγου του γάμου ή της καταχωρισμένης σχέσης συμβίωσης μεταξύ του μεθοριακού εργαζομένου και ενός γονέα του τέκνου·

– εκ μόνου του λόγου της συμβίωσης του μεθοριακού εργαζομένου και του τέκνου σε κοινή εστία ή κατοικία·

– εκ μόνου του λόγου της πραγματοποίησης από τον μεθοριακό εργαζόμενο γενικών εξόδων προς όφελος του τέκνου, μολονότι τα εν λόγω έξοδα

– καλύπτουν ανάγκες πέραν των στοιχειωδών αναγκών ή των αναγκών διατροφής·

– πραγματοποιούνται προς τρίτο και ωφελούν το τέκνο μόνον εμμέσως·

– δεν πραγματοποιούνται για το αποκλειστικό ή συγκεκριμένο συμφέρον του τέκνου, αλλά ωφελούν το σύνολο του νοικοκυριού·

– έχουν μόνον περιστασιακό χαρακτήρα·

– είναι χαμηλότερα από εκείνα που πραγματοποιούν οι γονείς·

– είναι αμελητέα λαμβανομένων υπόψη των αναγκών του τέκνου·

– εκ μόνου του λόγου ότι τα έξοδα πραγματοποιούνται από κοινό λογαριασμό του μεθοριακού εργαζομένου και του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου του, γονέα του τέκνου, ανεξαρτήτως της προέλευσης των κεφαλαίων του λογαριασμού·

– εκ μόνου του λόγου ότι το τέκνο είναι ηλικίας κάτω των 21 ετών;

β) Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, πρέπει να γίνει δεκτό ότι πληρούται η προϋπόθεση της “συντήρησης” και ότι, επομένως, γεννάται δικαίωμα λήψης του κοινωνικού πλεονεκτήματος, όταν συντρέχουν δύο ή πλείονες από τις ως άνω περιστάσεις;

2) Πρέπει να γίνει δεκτό ότι δεν πληρούται η προϋπόθεση της “συντήρησης” τέκνου, από την οποία απορρέει η ιδιότητα “μέλους της οικογένειας” κατά την έννοια των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, όπως διαμορφώθηκε με τη νομολογία του Δικαστηρίου στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων και της λήψης από μεθοριακό εργαζόμενο κοινωνικού πλεονεκτήματος που συνδέεται με την άσκηση, εκ μέρους του, μισθωτής δραστηριότητας σε κράτος μέλος, για το τέκνο του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου του, με το οποίο δεν έχει σχέση ανιόντος προς κατιόντα,

ερμηνευόμενη μεμονωμένα ή σε συνδυασμό με την αρχή της ευρείας ερμηνείας των διατάξεων που αποσκοπούν στη διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, και ότι, επομένως, αποκλείεται το δικαίωμα λήψης του κοινωνικού πλεονεκτήματος,

– εκ μόνου του λόγου της ύπαρξης υποχρέωσης διατροφής των γονέων του τέκνου, ανεξαρτήτως

  – του αν η αξίωση διατροφής έχει καθοριστεί δικαστικώς ή συμβατικώς·

  – του ύψους στο οποίο έχει καθοριστεί η αξίωση διατροφής·

  – του αν ο οφειλέτης καταβάλλει όντως την οφειλόμενη διατροφή·

  – του αν η συμβολή του μεθοριακού εργαζομένου καλύπτει τη μη εκπλήρωση της υποχρέωσης ενός εκ των γονέων του τέκνου·

– εκ μόνου του λόγου ότι το τέκνο διαμένει περιοδικά με τον έτερο γονέα, στο πλαίσιο της άσκησης δικαιώματος προσωπικής επικοινωνίας και φιλοξενίας ή εναλλασσόμενης διαμονής ή άλλης ρύθμισης;»

18. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν οι αναιρεσείοντες των κύριων δικών σε καθεμία από τις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις, το CAE, η Τσεχική Κυβέρνηση και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το Δικαστήριο αποφάσισε να μη διεξαχθεί επ' ακροατηρίου συζήτηση στις υπό κρίση υποθέσεις.

IV. Ανάλυση

19. Με τα δύο προδικαστικά ερωτήματα, τα οποία κατά τη γνώμη μου πρέπει να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει, κατ' ουσίαν, την ερμηνεία της έννοιας της «συντήρησης» του τέκνου, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, του άρθρου 1, στοιχείο θ', και του άρθρου 67 του κανονισμού 883/2004, καθώς και του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 και, ιδίως, από την απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants.

20. Στις παρούσες προτάσεις, θα εκθέσω κατ' αρχάς ορισμένες γενικές εκτιμήσεις σχετικά με τα νομικά στοιχεία στα οποία βασίζονται οι αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου (ενότητα Α) και στη συνέχεια θα εξετάσω την προέλευση, την εξέλιξη (ενότητα Β) και το εύρος της εν λόγω έννοιας, όπως απορρέει από τη νομολογία του Δικαστηρίου (ενότητα Γ). Τέλος, προκειμένου να διασφαλιστεί η ομοιόμορφη εφαρμογή της έννοιας, θα προτείνω την καθιέρωση τεκμηρίου το οποίο στηρίζεται στην ύπαρξη κοινής εστίας του μεθοριακού εργαζομένου και του τέκνου του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου του (ενότητα Δ).

A. Γενικές εκτιμήσεις σχετικά με τα νομικά στοιχεία στα οποία βασίζονται οι αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου

21. Από τις υπό κρίση αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο βασίζεται στη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου και, ιδίως, σε εκείνη που απορρέει από την απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants. Όπως επισήμανα στην εισαγωγή των παρουσών

προτάσεων, οι υπό κρίση υποθέσεις αποτελούν συνέχεια της υπόθεσης επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση αυτή, που αφορούσε επίσης τη μεταρρύθμιση του συστήματος χορήγησης οικογενειακών παροχών στο Λουξεμβούργο. Η εν λόγω μεταρρύθμιση, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Αυγούστου 2016, τροποποίησε τον κώδικα κοινωνικής ασφάλισης αποκλείοντας, μεταξύ άλλων, τα τέκνα του/της συζύγου ή του/της συντρόφου από την έννοια του «μέλους της οικογενείας», όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο του 270[17]. Στην υπόθεση εκείνη, το Δικαστήριο έπρεπε να κρίνει εάν το επίμαχο οικογενειακό επίδομα έπρεπε να καταβληθεί στον μεθοριακό εργαζόμενο για το τέκνο του/της συζύγου του, με το οποίο δεν είχε σχέση ανιόντος προς κατιόντα[18].

22. Συναφώς, όπως επισημαίνει το ίδιο το αιτούν δικαστήριο, στην απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants, το Δικαστήριο διευκρίνισε, κατ' αρχάς, ότι ένα οικογενειακό επίδομα που συνδέεται με την άσκηση, από μεθοριακό εργαζόμενο, μισθωτής δραστηριότητας εντός κράτους μέλους είναι *κοινωνικό πλεονέκτημα*[19], κατά την έννοια του άρθρου 45 ΣΛΕΕ και του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011[20]. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 1, στοιχείο θ', και το άρθρο 67 του κανονισμού 883/2004, σε συνδυασμό με το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 και με το άρθρο 2, σημείο 2, της οδηγίας 2004/38, έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε διατάξεις κράτους μέλους βάσει των οποίων οι μεθοριακοί εργαζόμενοι δεν μπορούν να λάβουν οικογενειακό επίδομα που συνδέεται με την άσκηση, από αυτούς, μισθωτής δραστηριότητας εντός του κράτους μέλους αυτού παρά μόνο για τα δικά τους τέκνα,

[17] Είναι σκόπιμο να υπομνησθεί ότι οικογενειακό επίδομα όπως το προβλεπόμενο στο άρθρο 269, παράγραφος 1, του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης ως *οικογενειακή παροχή*, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο ι', του κανονισμού 883/2004, και ως *κοινωνικό πλεονέκτημα*, κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011. Κατά πάγια νομολογία, μια παροχή μπορεί να εμπίπτει συγχρόνως στον κανονισμό 883/2004 και στον κανονισμό 492/2011. Βλ., συναφώς, απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψεις 42 έως 46 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Για τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο ι', και του άρθρου 67 του κανονισμού 883/2004, καθώς και του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 σε πραγματικά περιστατικά όπως αυτά των κύριων δικών, βλ. απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψεις 33 έως 47 και 65 έως 69 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Για τη σχέση μεταξύ των εν λόγω κανονισμών, βλ., επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα J. Richard de la Tour στην υπόθεση Επιτροπή κατά Αυστρίας (Τιμαριθμική αναπροσαρμογή των οικογενειακών παροχών) (C-328/20, EU:C:2022:45, σημείο 127). Βλ., μεταξύ άλλων, Fuchs, M. και Cornelissen, R. (επιμ.), *EU Social Security Law – A Commentary on EU Regulations 883/2004 and 987/2009*, C.H. Beck-Hart-Nomos, 2015, σ. 28, παράγραφος 21, καθώς και Morsa, M., *Sécurité sociale, libre circulation et citoyenneté européennes*, 2012, Anthemis, σ. 344 επ.

[18] Υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 1, στοιχείο στ', του κανονισμού 883/2004 ορίζει ότι ως «μεθοριακός εργαζόμενος» νοείται «το πρόσωπο που ασκεί μισθωτή ή μη μισθωτή δραστηριότητα σε ένα κράτος μέλος και κατοικεί σε άλλο κράτος μέλος, όπου επιστρέφει, κατά κανόνα, κάθε ημέρα ή τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα». Το άρθρο 1, στοιχείο κστ', του ίδιου κανονισμού προβλέπει ότι, ως «οικογενειακή παροχή» νοούνται «όλες οι παροχές σε είδος ή σε χρήμα που προορίζονται να αντισταθμίσουν τα οικογενειακά βάρη, εξαιρουμένων των προκαταβολών παροχών διατροφής και των ειδικών επιδομάτων τοκετού και υιοθεσίας που αναφέρονται στο παράρτημα Ι». Ο εν λόγω κανονισμός, όπως ορίζει το άρθρο του 2, παράγραφος 1, «εφαρμόζεται στους υπηκόους κράτους μέλους […] [ή σε εκείνους] που κατοικούν σε κράτος μέλος και υπάγονται ή είχαν υπαχθεί στη νομοθεσία ενός ή περισσότερων κρατών μελών καθώς και στα μέλη της οικογένειάς τους και στους επιζώντες τους». Συνεπώς, σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, εργαζόμενοι όπως οι αναιρεσείοντες των κύριων δικών εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 883/2004.

[19] Για την έννοια «κοινωνικό πλεονέκτημα», βλ., ιδίως, αποφάσεις της 31ης Μαΐου 1979, Even και ONPTS (207/78, EU:C:1979:144, σκέψη 22), της 12ης Μαΐου 1998, Martínez Sala (C-85/96, EU:C:1998:217, σκέψη 25), και της 18ης Δεκεμβρίου 2019, Generálny riaditeľ Sociálnej poisťovne Bratislava κ.λπ. (C-447/18, EU:C:2019:1098, σκέψη 47 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[20] Απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψη 32 και σημείο 1 του διατακτικού). Υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με το άρθρο 7, παράγραφος 1, του κανονισμού 492/2011, «[ο] εργαζόμενος υπήκοος ενός κράτους μέλους δεν δύναται στην επικράτεια των άλλων κρατών μελών να έχει, λόγω της ιθαγένειάς του, διαφορετική μεταχείριση από τους ημεδαπούς εργαζομένους, ως προς τους όρους απασχόλησης και εργασίας». Η παράγραφος 2 του άρθρου αυτού προβλέπει ότι αυτός «[α]πολαύει των ιδίων κοινωνικών και φορολογικών πλεονεκτημάτων με τους ημεδαπούς εργαζομένους». Σχετικά με τη διάταξη αυτή, βλ. αποφάσεις Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψη 26) και Hocinx (σκέψη 26).

αποκλειομένων εκείνων του συζύγου τους με τα οποία δεν έχουν μεν σχέση ανιόντος προς κατιόντα, αλλά τα οποία *συντηρούν* οι ίδιοι, ενώ δικαίωμα στο εν λόγω επίδομα έχουν όλα τα τέκνα που κατοικούν εντός του εν λόγω κράτους μέλους [21].

23. Όσον αφορά τις υπό κρίση υποθέσεις, φρονώ ότι είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι, με τα προδικαστικά του ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο δεν αμφισβητεί τα διδάγματα που αντλούνται από την απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants ή από τη νομολογία στην οποία στηρίχθηκε το Δικαστήριο στην εν λόγω απόφαση [22]. Πιο συγκεκριμένα, από τις αποφάσεις περί παραπομπής προκύπτει σαφώς ότι το αιτούν δικαστήριο δεν φαίνεται να αμφιβάλλει ότι η διαφοροποίηση λόγω κατοικίας που προβλέπεται από τις επίμαχες στην κύρια δίκη διατάξεις συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγένειας [23]. Αντιθέτως, βάσει της παραδοχής αυτής, το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να εκτιμά ότι, στην εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο εξάρτησε το δικαίωμα του μεθοριακού εργαζομένου στη λήψη οικογενειακού επιδόματος για το τέκνο του/της συζύγου του ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου, με το οποίο δεν έχει σχέση ανιόντος προς κατιόντα, από την απόδειξη ότι πληροί την προϋπόθεση της *συντήρησης* του εν λόγω τέκνου [24].

24. Πράγματι, οι αμφιβολίες του αιτούντος δικαστηρίου φαίνεται να ανακύπτουν από το γεγονός ότι, όπως απορρέει από τις αποφάσεις περί παραπομπής και τις γραπτές παρατηρήσεις των διαδίκων, βάσει της απόφασης Caisse pour l'avenir des enfants, το ΣΑΕ δεν αρνείται πλέον αυτομάτως τη χορήγηση του επίμαχου οικογενειακού επιδόματος σε μεθοριακούς εργαζομένους που είναι κάτοικοι αλλοδαπής για τα τέκνα του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου τους. Ωστόσο, αρνείται να χορηγήσει αυτό το επίδομα βάσει *αυστηρής εφαρμογής* της έννοιας της «συντήρησης» που προκύπτει από την εν λόγω απόφαση. Συνεπώς, δεδομένου ότι το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η έννοια αυτή συνιστά αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης, οι αμφιβολίες που διατυπώνει αφορούν αποκλειστικά την *ερμηνεία που πρέπει να δοθεί στην έννοια αυτή*.

25. Πριν υποβάλω στο Δικαστήριο πρόταση σχετικά με τις διευκρινίσεις που ζήτησε το αιτούν δικαστήριο όσον αφορά το εύρος της ερμηνείας της ως άνω έννοιας, φρονώ ότι είναι σημαντικό, για λόγους σαφήνειας, να εξετάσω την προέλευση και την εξέλιξή της στη νομολογία του Δικαστηρίου.

[21] Απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψη 71 και σημείο 2 του διατακτικού). Είναι γνωστό ότι η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εντός της Ένωσης, η οποία κατοχυρώνεται από το άρθρο 45 ΣΛΕΕ, αποτελεί ένα από τα θεμέλια της Ένωσης. Ειδικότερα, η παράγραφος 2 του άρθρου αυτού ορίζει ότι η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων «συνεπάγεται την κατάργηση κάθε διακρίσεως λόγω ιθαγενείας μεταξύ των εργαζομένων των κρατών μελών, όσον αφορά την απασχόληση, την αμοιβή και τους άλλους όρους εργασίας». Το Δικαστήριο επισήμανε, συναφώς, στη σκέψη 70 της απόφασης Caisse pour l'avenir des enfants, ότι το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 αποτελεί ειδικότερη έκφραση, στον συγκεκριμένο τομέα της χορηγήσεως κοινωνικών πλεονεκτημάτων, του κανόνα της ίσης μεταχειρίσεως που καθιερώνει το άρθρο 45, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ και πρέπει να ερμηνεύεται κατά τον ίδιο τρόπο με την τελευταία αυτή διάταξη. Βλ., συναφώς, αποφάσεις Depesme κ.λπ. (σκέψη 35), και της 18ης Δεκεμβρίου 2019, Generálny riaditeľ Sociálnej poisťovne Bratislava κ.λπ. (C-447/18, EU:C:2019:1098, σκέψη 39).

[22] Βλ., ιδίως, απόφαση Depesme κ.λπ. και εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

[23] Βλ., συναφώς, απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψεις 54 έως 64 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Ειδικότερα, όσον αφορά το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011, το Δικαστήριο, στη σκέψη 56 της εν λόγω απόφασης, επισήμανε ότι μια τέτοια διαφοροποίηση λόγω κατοικίας, η οποία μπορεί να αποβεί περισσότερο σε βάρος των υπηκόων άλλων κρατών μελών, δεδομένου ότι οι μη διαμένοντες στην ημεδαπή είναι συνήθως άτομα τα οποία δεν έχουν την ιθαγένεια του κράτους υποδοχής, συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγένειας, που επιτρέπεται μόνον υπό την προϋπόθεση ότι δικαιολογείται αντικειμενικώς. Βλ., συναφώς, αποφάσεις Giersch κ.λπ. (σκέψη 44)· της 14ης Δεκεμβρίου 2016, Bragança Linares Verruga κ.λπ. (C-238/15, EU:C:2016:949, σκέψη 43), καθώς και της 10ης Ιουλίου 2019, Aubriet (C-410/18, EU:C:2019:582, σκέψη 28).

[24] Βλ. σημείο 12 των παρουσών προτάσεων.

Β. Επί της προέλευσης και της εξέλιξης της ερμηνείας του Δικαστηρίου όσον αφορά την έννοια της «συντήρησης» του τέκνου

26. Όπως είναι γνωστό, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο «συντήρηση» στο πλαίσιο της νομολογίας σχετικά με τα οικονομικά βοηθήματα για τις ανώτατες σπουδές τέκνων των μεθοριακών εργαζομένων. Πράγματι, μέσω της απαίτησης να συνεχίζεται η «συντήρηση» σπουδαστή κατέστη δυνατή η διαπίστωση της αναγκαίας σύνδεσης μεταξύ του εργαζομένου και του τέκνου.

1. Από την απόφαση Bernini έως την απόφαση Depesme κ.λπ.: Η απαίτηση να συνεχίζεται η «συντήρηση» τέκνου ως αναγκαίος δεσμός μεταξύ του εργαζομένου και του τέκνου

27. Καίτοι το Δικαστήριο είχε ήδη αποφανθεί τη δεκαετία του 1980 σχετικά με τα βοηθήματα που χορηγούνται για τη συντήρηση και την εκπαίδευση σπουδαστών [25], εντούτοις, μόλις από το 1992, ήτοι μετά την έκδοση της απόφασης Bernini, καθιέρωσε την απαίτηση σχετικά με την ανάγκη *συνέχισης* της «συντήρησης» τέκνου στο πλαίσιο σπουδών που πραγματοποιούνται εκτός του κράτους μέλους υποδοχής. Στην ως άνω απόφαση το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι ο διακινούμενος εργαζόμενος μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 [26] προκειμένου να ζητήσει τη χορήγηση κοινωνικών παροχών που προβλέπονται από τη νομοθεσία του κράτους μέλους υποδοχής υπέρ των τέκνων των ημεδαπών εργαζομένων. Εντούτοις, διευκρίνισε, βάσει της απόφασης Lebon [27], ότι το δικαίωμα αυτό δεν αποτελεί κοινωνικό πλεονέκτημα υπέρ του εργαζομένου υπό την έννοια της εν λόγω διατάξεως «παρά μόνο εφόσον αυτός συντηρεί τον κατιόντα του [28]».

28. Συνεπώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι, *εφόσον ο εργαζόμενος εξακολουθεί να συντηρεί το τέκνο του*, το ίδιο το τέκνο μπορεί να επικαλεστεί την εν λόγω διάταξη για να ζητήσει τη χορήγηση χρηματικής ενισχύσεως σπουδών υπό τις ίδιες προϋποθέσεις που ισχύουν για τα τέκνα των ημεδαπών εργαζομένων, μάλιστα δε χωρίς να επιτρέπεται η επιβολή πρόσθετης προϋποθέσεως σχετικά με τον τόπο διαμονής του στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους [29].

[25] Όσον αφορά τις υποτροφίες πανεπιστημιακών σπουδών για επαγγελματικούς σκοπούς υπέρ όσων έχουν ολοκληρώσει μια επαγγελματική δραστηριότητα, βλ. απόφαση της 21ης Ιουνίου 1988, Lair (39/86, EU:C:1988:322, σκέψεις 21 έως 24). Όσον αφορά τις ενισχύσεις για δευτεροβάθμιες ή ανώτερες σπουδές που πραγματοποιούνται σε ανώτερη τεχνική σχολή, βλ. απόφαση της 15ης Μαρτίου 1989, Echternach και Moritz (389/87 και 390/87, EU:C:1989:130, σκέψεις 31 έως 36).

[26] Κανονισμός του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33). Υπενθυμίζεται ότι η διατύπωση του άρθρου 7, παράγραφος 2, του ως άνω κανονισμού επαναλήφθηκε στο άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011. Επιπλέον, το άρθρο 41, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 492/2011 ορίζει ότι οι αναφορές στον κανονισμό 1612/68 νοούνται ως αναφορές στον κανονισμό 492/2011.

[27] Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1987 (316/85, στο εξής: απόφαση Lebon, EU:C:1987:302, σκέψη 13). Εκτιμώ ότι αυτό το σημείο είναι σημαντικό για την πλήρη κατανόηση της προέλευσης της επίμαχης έννοιας. Πράγματι, το Δικαστήριο έκρινε ότι «στην περίπτωση όπου ο εργαζόμενος υπήκοος κράτους μέλους εργάστηκε στο έδαφος άλλου κράτους μέλους και άσκησε το δικαίωμα παραμονής, οι κατιόντες του, *οι οποίοι έχουν συμπληρώσει το 21ο έτος της ηλικίας και δεν συντηρούνται πλέον από αυτόν*, δεν μπορούν να επικαλεστούν το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης που αναγνωρίζει το [δίκαιο της Ένωσης] για να αξιώσουν τη χορήγηση κοινωνικής παροχής την οποία προβλέπει η νομοθεσία του κράτους μέλους υποδοχής […] Στην περίπτωση αυτή το εν λόγω δικαίωμα δεν αποτελεί κοινωνικό πλεονέκτημα κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 για τον εργαζόμενο εφόσον αυτός δεν συντηρεί πλέον τον κατιόντα του» (η υπογράμμιση δική μου). Σημειώνω ότι η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Lebon αφορούσε τέκνο άνω των 21 ετών κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών. Υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 10, παράγραφος 1, στοιχείο α', του εν λόγω κανονισμού προέβλεπε ότι οι κατιόντες του εργαζομένου έπρεπε να έχουν ηλικία κάτω των 21 ετών ή να *συντηρούνται από αυτόν*.

[28] Απόφαση Bernini (σκέψη 25). Η υπογράμμιση δική μου.

[29] Βλ. απόφαση Bernini (σκέψεις 23, 25, 27 και 29).

29. Στις μεταγενέστερες αποφάσεις Meeusen [30], Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών [31], ή Giersch κ.λπ. [32], το Δικαστήριο επισημαίνει ότι τα *συντηρούμενα* μέλη της οικογένειας ενός διακινούμενου εργαζομένου επωφελούνται εμμέσως του δικαιώματος ίσης μεταχειρίσεως που παρέχεται στον εν λόγω εργαζόμενο και, κατά συνέπεια, τα επίμαχα στις εν λόγω υποθέσεις επιδόματα, δηλαδή οι υποτροφίες ανώτατων σπουδών, μπορούν να χορηγηθούν στον εν λόγω εργαζόμενο μόνον *εφόσον εξακολουθεί να συντηρεί το τέκνο του*.

30. Ωστόσο, στις ως άνω αποφάσεις, το Δικαστήριο δεν ορίζει την έννοια της «συντήρησης» του τέκνου. Οι εν λόγω αποφάσεις παρέχουν όμως τη δυνατότητα κατανόησης του πλαισίου στο οποίο εντάσσεται η έννοια αυτή. Πράγματι, το Δικαστήριο έπρεπε να κρίνει εάν το επίμαχο κρατικό επίδομα, δηλαδή οι υποτροφίες σπουδών, συνιστούσε, για τον διακινούμενο εργαζόμενο, κοινωνικό πλεονέκτημα κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68. Ωστόσο, η καταφατική απάντηση του Δικαστηρίου σε αυτό το ερώτημα τελούσε υπό την προϋπόθεση ότι «ο εργαζόμενος εξακολουθεί να συντηρεί το τέκνο [33]». Ως εκ τούτου, καθόσον τα μέλη της οικογένειας ενός διακινούμενου εργαζομένου επωφελούνταν εμμέσως του δικαιώματος ίσης μεταχειρίσεως που παρέχεται στον εν λόγω εργαζόμενο από την οικεία διάταξη, η προϋπόθεση αυτή ανταποκρινόταν στην ανάγκη απόδειξης μιας σύνδεσης μεταξύ του τέκνου και του εν λόγω εργαζομένου, προκειμένου να προσδιοριστεί, λαμβανομένων υπόψη των απαιτήσεων περί ίσης μεταχειρίσεως των εργαζομένων και του συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, εάν το οικείο κράτος μέλος ήταν υποχρεωμένο να καταβάλει το εν λόγω επίδομα.

31. Σε αυτό το νομολογιακό πλαίσιο, αποφασιστικό βήμα για την εξέλιξη της νομολογίας ήταν η απόφαση Depesme κ.λπ. [34]. Στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση αυτή, το αιτούν δικαστήριο, με σχετική μνεία στην απόφαση Giersch κ.λπ., ζήτησε, κατ' αρχάς, να διευκρινιστεί εάν στον όρο «τέκνο μεθοριακού εργαζομένου» περιλαμβάνονται τα τέκνα του/της συζύγου ή συντρόφου που αναγνωρίζονται από το εθνικό δίκαιο του εν λόγω εργαζομένου. Το Δικαστήριο έκρινε, ερειδόμενο στην έννοια του «μέλους της οικογένειας» που προβλέπεται στο άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38 [35], ότι «με τον όρο "τέκνο μεθοριακού εργαζομένου", το οποίο δύναται να απολαύει εμμέσως των κοινωνικών πλεονεκτημάτων που προβλέπει [το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011], όπως είναι η χρηματοδότηση σπουδών την οποία παρέχει κράτος μέλος στα παιδιά των εργαζομένων που ασκούν ή άσκησαν τη δραστηριότητά τους στο κράτος αυτό, δεν νοείται μόνον το τέκνο το οποίο συνδέεται με τον

[30] Απόφαση της 8ης Ιουνίου 1999 (C-337/97, EU:C:1999:284, σκέψη 19). Η υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση αφορούσε τέκνο μεθοριακού εργαζομένου. Συναφώς, πρέπει να σημειωθεί ότι, στη σκέψη 21 της εν λόγω αποφάσεως, το Δικαστήριο τόνισε ότι «στην τέταρτη αιτιολογική σκέψη του [κανονισμού 1612/68 προβλεπόταν] ρητώς ότι το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας [έπρεπε] να αναγνωρίζεται "*αδιακρίτως* στους μονίμους, εποχιακούς, μεθοριακούς εργαζομένους ή σ' εκείνους που ασκούν τη δραστηριότητά τους επ' ευκαιρία παροχής υπηρεσιών", το δε άρθρο 7 αναφ[ερόταν] χωρίς επιφύλαξη στον "*εργαζόμενο υπήκοο ενός κράτους μέλους*". Εξ αυτών το Δικαστήριο συνήγαγε και αποφάνθηκε, στην προαναφερθείσα απόφαση [της 27ης Νοεμβρίου 1997, Meints (C-57/96, EU:C:1997:564, σκέψη 51)], ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να εξαρτά τη χορήγηση κοινωνικού πλεονεκτήματος υπό την έννοια του [άρθρου 7, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού] από την προϋπόθεση ότι οι δικαιούχοι του πλεονεκτήματος έχουν την κατοικία τους στο έδαφος του κράτους αυτού». Η υπογράμμιση δική μου. Βλ., συναφώς, O'Leary, S., «The curious case of frontier workers and study finance: Giersch», *Common Market Law Review*, αριθ. 51, 2014, σ. 601 έως 622, ιδίως, σ. 609, και Turmo, A., «The pernicious influence citizenship rights on workers' rights in the EU – The case of student finance», σε Cambien, N., Kochenov, D. και Muir, E. (επιμ.), *European Citizenship under Stress: Social Justice, Brexit and Other Challenges*, Brill/Nijhoff, 2020, σ. 305 έως 334.

[31] Απόφαση της 14ης Ιουνίου 2012 (C-542/09, EU:C:2012:346, σκέψεις 34 και 35).

[32] Σκέψεις 38 και 39 της αποφάσεως αυτής.

[33] Βλ., ιδίως, απόφαση Giersch κ.λπ. (σκέψεις 38 και 39 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Ειδικότερα, στην απόφαση Bernini (σκέψη 25), το Δικαστήριο χρησιμοποίησε μια ισοδύναμη διατύπωση, δηλαδή «παρά μόνο εφόσον [ο εργαζόμενος] συντηρεί τον κατιόντα του».

[34] Υπενθυμίζεται ότι οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως για τις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση Depesme κ.λπ. υποβλήθηκαν στο πλαίσιο των τροποποιήσεων της λουξεμβουργιανής νομοθεσίας κατόπιν έκδοσης της απόφασης Giersch κ.λπ. (σκέψεις 12 έως 16).

[35] Υπενθυμίζεται ότι ο νομοθέτης της Ένωσης εκτιμά ότι πρέπει να εκλαμβάνονται ως «μέλη της οικογένειας», υπό την έννοια του άρθρου 2, σημείο 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38, «οι απευθείας κατιόντες οι οποίοι είναι κάτω της ηλικίας των 21 ετών ή είναι συντηρούμενοι, καθώς και εκείνοι του (της) συζύγου ή του (της) συντρόφου [που έχει καταχωριστεί]». Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψεις 51 και 57).

εργαζόμενο αυτόν με δεσμό γονέα-τέκνου, αλλά επίσης το τέκνο του συζύγου ή του καταχωρισμένου συντρόφου του εν λόγω εργαζομένου, *εφόσον ο εν λόγω εργαζόμενος συντηρεί το τέκνο αυτό* [36]».

32. Στις εν λόγω υποθέσεις, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, στη συνέχεια, *εάν ο βαθμός στον οποίον ο μεθοριακός εργαζόμενος συμβάλλει* στη συντήρηση του τέκνου του συζύγου του επηρεάζει το δικαίωμα του εν λόγω τέκνου να λάβει οικονομικό βοήθημα για σπουδές, όπως το επίμαχο στις υπό κρίση υποθέσεις [37]. Το Δικαστήριο, προκειμένου να απαντήσει στο ως άνω ζήτημα, εξήγησε ότι η ιδιότητα του μέλους της οικογένειας του μεθοριακού εργαζομένου, ο οποίος συντηρεί το εν λόγω μέλος, προκύπτει από μια πραγματική κατάσταση. Το Δικαστήριο συνέχισε τη συλλογιστική του, αφενός, διευκρινίζοντας ότι πρόκειται για μέλος της οικογένειας του οποίου τη συντήρηση εξασφαλίζει ο εν λόγω εργαζόμενος, *χωρίς να είναι αναγκαίο να προσδιοριστούν οι λόγοι της προσφυγής σε αυτή την οικονομική στήριξη ούτε να τεθεί το ερώτημα εάν ο ενδιαφερόμενος είναι σε θέση να καλύψει τις ανάγκες του μέσω της ασκήσεως αμειβόμενης δραστηριότητας*. Το Δικαστήριο έκρινε, αφετέρου, στηριζόμενο στην απόφαση Lebon [38], ότι αυτήν την ερμηνεία επιτάσσει η αρχή κατά την οποία οι διατάξεις στις οποίες κατοχυρώνεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, η οποία συνιστά ένα από τα θεμέλια της Ένωσης, *πρέπει να ερμηνεύονται διασταλτικώς* [39].

33. Ειδικότερα, επισημαίνω ότι, όσον αφορά την ιδιότητα του μέλους της οικογένειας μεθοριακού εργαζομένου το οποίο συντηρείται από αυτόν, το Δικαστήριο έκρινε, πράγμα που πρέπει να υπογραμμιστεί, ότι η ιδιότητα αυτή είναι δυνατόν επίσης να προκύπτει, εφόσον αφορά την περίπτωση τέκνου του συζύγου ή του αναγνωρισμένου συντρόφου του εν λόγω εργαζομένου, από αντικειμενικά στοιχεία, όπως η ύπαρξη κοινής εστίας μεταξύ του εν λόγω εργαζομένου και του σπουδαστή [40]. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, επομένως, ότι η απαίτηση της «συντήρησης» τέκνου προκύπτει από πραγματική κατάσταση, την οποία εναπόκειται στη διοίκηση και, εν ανάγκη, στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει, χωρίς να χρειάζεται να προσδιοριστούν οι λόγοι αυτής της συμβολής ή να αποτιμηθεί το ακριβές ύψος της [41].

[36] Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψεις 57 και 64 και διατακτικό). Όσον αφορά τον ενιαίο χαρακτήρα της έννοιας του «μέλους της οικογένειας» στο δίκαιο της Ένωσης, όπως μνημονεύεται στην προηγούμενη υποσημείωση των παρουσών προτάσεων, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη, αφενός, την εξέλιξη της νομοθεσίας της Ένωσης και το γεγονός ότι το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011 επαναλαμβάνει απλώς, χωρίς τροποποίηση, το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 1612/68 και, αφετέρου, την αιτιολογική σκέψη 1, το άρθρο 1 και το άρθρο 2, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/54. Με τις τελευταίες αυτές διατάξεις καταδεικνύεται η βούληση του νομοθέτη της Ένωσης να επαναλάβει στο άρθρο 2 της οδηγίας 2004/38 την έννοια του «μέλους της οικογένειας» όπως ορίστηκε με τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τον κανονισμό 1612/68, τον οποίο κατάργησε και αντικατέστησε ο κανονισμός 492/2011. Βλ., συναφώς, απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψεις 46 και 47) και προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Wathelet στις εν λόγω συνεκδικασθείσες υποθέσεις (C-401/15 έως C-403/15, EU:C:2016:430, σημεία 39 έως 43).

[37] Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψη 33).

[38] Σκέψεις 21 έως 23 της αποφάσεως αυτής.

[39] Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψη 58). Η ευρεία αυτή ερμηνεία οφείλεται στο γεγονός ότι η έννοια του «εργαζομένου» –όπως και αυτή της «μισθωτής δραστηριότητας»– είναι καίριας σημασίας για τον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής μιας από τις θεμελιώδεις αρχές που κατοχυρώνονται με τη Συνθήκη. Βλ. αποφάσεις της 3ης Ιουνίου 1986, Kempf (139/85, EU:C:1986:223, σκέψη 13), και της 3ης Ιουλίου 1986, Lawrie-Blum (66/85, EU:C:1986:284, σκέψη 16).

[40] Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψεις 59 και 60). Βλ., συναφώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Wathelet στις συνεκδικασθείσες αυτές υποθέσεις (C-401/15 έως C-403/15, EU:C:2016:430, σημείο 67).

[41] Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψη 64 και διατακτικό).

34. Σημειώνω ότι, παρά την απουσία ακριβούς ορισμού, το Δικαστήριο παρέχει, εντούτοις, στις σκέψεις 58, 60 και 64 της απόφασης Depesme κ.λπ. [42], ορισμένα στοιχεία που καθιστούν δυνατή την οριοθέτηση της επίμαχης έννοιας, στα οποία θα επανέλθω στο πλαίσιο της εξέτασης του εύρους της [43].

2. Η απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants: Ο ενιαίος χαρακτήρας της έννοιας του «μέλους της οικογένειας» στο δίκαιο της Ένωσης

35. Στην απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants, της οποίας το διατακτικό υπενθυμίζεται ανωτέρω [44], το Δικαστήριο εφάρμοσε τη νομολογία που εκτίθεται στα προηγούμενα σημεία των παρουσών προτάσεων στα οικογενειακά επιδόματα για τα τέκνα των μεθοριακών εργαζομένων [45]. Σε αντίθεση με τις υποθέσεις τις οποίες αφορούσε η νομολογία αυτή, η εν λόγω υπόθεση αφορούσε τέκνο το οποίο, κατά τον χρόνο των κρίσιμων πραγματικών περιστατικών, ήταν ανήλικο [46]. Ωστόσο, στην απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants, το Δικαστήριο εξακολουθεί να χρησιμοποιεί τον όρο «συντηρεί» *με ευρύτερη έννοια*, όπως αυτή καθιερώθηκε στην ανωτέρω νομολογία του σχετικά με τις υποτροφίες για ανώτατες σπουδές και περιλαμβάνει και τα τέκνα ηλικίας 21 ετών και άνω, παρά το γεγονός ότι, όπως έχει επισημάνει το Δικαστήριο, κατά τον νομοθέτη της Ένωσης, τα τέκνα, σε κάθε περίπτωση, τεκμαίρονται ως «συντηρούμενα» πρόσωπα μέχρι την ηλικία των 21 ετών, όπως προκύπτει, ιδίως, από το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2004/38 [47]. Θα επανέλθω αργότερα σε αυτό το στοιχείο, το οποίο εκτιμώ ότι είναι σημαντικό στο πλαίσιο των υπό κρίση υποθέσεων [48].

36. Ειδικότερα, όσον αφορά την έννοια αυτή, το Δικαστήριο, ερειδόμενο ιδίως στην απόφαση Depesme κ.λπ., τη χρησιμοποίησε ως ουσιώδες κριτήριο για να διαπιστώσει εάν η οικεία εθνική διοικητική αρχή ήταν υποχρεωμένη να καταβάλει το επίμαχο οικογενειακό επίδομα στον μεθοριακό εργαζόμενο για το τέκνο του/της συζύγου του με τον οποίο το τέκνο δεν είχε σχέση κατιόντος προς ανιόντα. Ως εκ τούτου, παραπέμποντας στη σκέψη 64 της εν λόγω απόφασης, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η απαίτηση ο μεθοριακός εργαζόμενος να συντηρεί το τέκνο προκύπτει από πραγματική κατάσταση, την οποία εναπόκειται στη διοίκηση και, εν ανάγκη,

[42] Βλ. σημεία 32 και 33 των παρουσών προτάσεων.

[43] Βλ., συναφώς, σημεία 37 έως 40 καθώς και 53 έως 56 των παρουσών προτάσεων. Βλ., σχετικά με την εν λόγω έννοια, Jacqueson, C., «Any news from Luxembourg? On student aid, frontier workers and stepchildren: Bragança Linares Verruga and Depesme», *Common Market Law Review*, αριθ. 55, 2018, σ. 901 έως 922, ιδίως, σ. 917.

[44] Βλ. σημείο 22 των παρουσών προτάσεων. Στην απόφαση αυτή, το Δικαστήριο επισήμανε ότι ένα οικογενειακό επίδομα, όπως αυτό που προβλέπεται στο άρθρο 269, παράγραφος 1, του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης, καταβάλλεται για όλα τα τέκνα που κατοικούν στο Λουξεμβούργο, καθώς και για όλα τα τέκνα των κατοίκων αλλοδαπής εργαζομένων που έχουν σχέση κατιόντος προς ανιόντα με τους τελευταίους. Συνεπώς, το επίδομα αυτό χορηγείται *άνευ οιασδήποτε προηγούμενης εξατομικευμένης και κατά διακριτική ευχέρεια σταθμίσεως των προσωπικών αναγκών του αιτούντος, επί τη βάσει εκ του νόμου οριζόμενης καταστάσεως*. Βλ., συναφώς, άρθρο 1, στοιχείο κστ', του κανονισμού 883/2004. Πράγματι, όπως επισήμανε το Δικαστήριο, η ως άνω παροχή αποτελεί συνεισφορά του κράτους στον οικογενειακό προϋπολογισμό, η οποία σκοπεί στην ελάφρυνση των βαρών που συνεπάγεται η συντήρηση των τέκνων. Βλ. απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψεις 37 έως 39). Βλ., επίσης, αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2016, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (C-308/14, EU:C:2016:436, σκέψη 60), και της 21ης Ιουνίου 2017, Martinez Silva (C-449/16, EU:C:2017:485, σκέψεις 22 και 23· και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[45] Βλ. σημεία 27 έως 34 των παρουσών προτάσεων. Μια τέτοια εφαρμογή δεν προκαλεί έκπληξη: όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας A. La Pergola στις προτάσεις του στην υπόθεση Meeusen (C-337/97, EU:C:1999:38, σημείο 19), πράγματι, και οι υποτροφίες και τα οικογενειακά επιδόματα αποτελούν οικονομικού χαρακτήρα ενισχύσεις για την ανάπτυξη, τη συντήρηση και την εκπαίδευση των τέκνων.

[46] Βλ. απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψη 18). Συναφώς, θεωρώ σκόπιμο να επισημάνω ότι το επίμαχο στην εν λόγω υπόθεση και στις υπό κρίση υποθέσεις οικογενειακό επίδομα καταβάλλεται μέχρι τον μήνα κατά τον οποίο το τέκνο συμπληρώνει το 18ο έτος της ηλικίας του. Ωστόσο, είναι δυνατή η παράταση της καταβολής του επιδόματος *μέχρι την ηλικία των 25 ετών* εάν το τέκνο συνεχίζει τις σπουδές του πληρώντας τα κριτήρια που ορίζονται από τη σχετική λουξεμβουργιανή νομοθεσία. Βλ., συναφώς, https://cae.public.lu/fr/allocations/majorite-de-l-enfant/que-devez-vous-savoir-/prolongement-jusqu-a-l-age-de-25-ans.html.

[47] Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψη 62).

[48] Βλ. υποσημείωση 68 και σημείο 60 των παρουσών προτάσεων.

στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει, βάσει αποδεικτικών στοιχείων που προσκομίζει ο ενδιαφερόμενος, χωρίς να χρειάζεται να προσδιοριστούν οι λόγοι της συμβολής αυτής ή να αποτιμηθεί το ακριβές ύψος της [49].

Γ. Επί του εύρους της έννοιας της «συντήρησης»: Η σημασία της ομοιόμορφης εφαρμογής

37. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η έκφραση «συντήρηση του τέκνου» είναι μια έννοια που χρησιμοποιείται ως συνδετικός κρίκος σε όλη τη σχετική νομολογία και αφορά, αφενός, τα οικονομικά βοηθήματα για ανώτατες και μεταλυκειακές σπουδές των τέκνων των διακινούμενων και των μεθοριακών εργαζομένων και, αφετέρου, τα οικογενειακά επιδόματα για τα τέκνα αυτών των μεθοριακών εργαζομένων [50]. Πράγματι, στη νομολογία του, το Δικαστήριο επιδιώκει να διασφαλίσει μια ομοιόμορφη ερμηνεία αυτής της έννοιας, διευκρινίζοντας τα κριτήρια που εφαρμόζει κάθε φορά που τη χρησιμοποιεί, με βάση την αρχή κατά την οποία οι διατάξεις στις οποίες κατοχυρώνεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, η οποία συνιστά ένα από τα θεμέλια της Ένωσης, πρέπει να ερμηνεύονται ευρέως [51].

1. Επί των συνεπειών που αντλούνται για τις υπό κρίση υποθέσεις από τα κριτήρια που διαμορφώνονται από τη νομολογία για την ερμηνεία της επίμαχης έννοιας

38. Βάσει της νομολογίας μπορούν να προσδιοριστούν ορισμένα ουσιώδη κριτήρια για την ερμηνεία της έννοιας της «συντήρησης» τέκνου.

39. Πρώτον, το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι, εν πάση περιπτώσει, *τεκμαίρεται ότι τα τέκνα είναι συντηρούμενα πρόσωπα έως την ηλικία των 21 ετών*, όπως προκύπτει ιδίως από το άρθρο 2, σημείο 2, στοιχείο γ′, της οδηγίας 2004/38 [52]. Συναφώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ιδιότητα του μέλους της οικογένειας μεθοριακού εργαζομένου, το οποίο συντηρείται από αυτόν, είναι δυνατόν επίσης να προκύπτει, εφόσον αφορά την περίπτωση τέκνου του συζύγου ή του αναγνωρισμένου συντρόφου του, από αντικειμενικά στοιχεία, όπως η ύπαρξη *κοινής εστίας μεταξύ του εν λόγω εργαζομένου και του τέκνου* [53].

40. Δεύτερον, μολονότι το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι η απαίτηση ο μεθοριακός εργαζόμενος να συντηρεί το τέκνο προκύπτει από πραγματική κατάσταση, την οποία εναπόκειται στη διοίκηση και, εν ανάγκη, στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει, βάσει αποδεικτικών στοιχείων που προσκομίζει ο ενδιαφερόμενος, έχει επίσης τονίσει, επανειλημμένα, ότι, στο πλαίσιο της εν λόγω εκτίμησης, *δεν χρειάζεται να προσδιοριστούν οι λόγοι της συμβολής αυτής ή να αποτιμηθεί το ακριβές ύψος της* [54].

41. Εν προκειμένω, δεν χωρεί, κατά την άποψή μου, αμφιβολία ότι, κατά πρώτον, με την αυστηρή εφαρμογή της επίμαχης έννοιας από εθνική διοικητική αρχή, όπως αυτή που περιγράφεται από το αιτούν δικαστήριο, η οποία οδήγησε στην άρνηση χορήγησης των επίμαχων οικογενειακών επιδομάτων, δεν λαμβάνονται υπόψη τα ερμηνευτικά κριτήρια που έχει διαμορφώσει το Δικαστήριο στη νομολογία του. Συνεπώς, η ως άνω αυστηρή εφαρμογή αυτής της έννοιας συνεπάγεται παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως των μεθοριακών εργαζομένων, η

[49] Βλ. απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψεις 50 και 71).

[50] Βλ. υποσημείωση 45 των παρουσών προτάσεων.

[51] Βλ., συναφώς, σημεία 32 και 37 των παρουσών προτάσεων.

[52] Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψη 62).

[53] Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψεις 59 και 60).

[54] Αποφάσεις Depesme κ.λπ. (σκέψη 64 και διατακτικό) καθώς και Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψεις 50 και 71).

οποία δεν είναι συμβατή ούτε με το άρθρο 45 ΣΛΕΕ ούτε με το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011, θέτοντας, ως εκ τούτου, σε κίνδυνο την αρχή της ευρείας ερμηνείας των εν λόγω διατάξεων, όπως αυτή έχει καθιερωθεί από το Δικαστήριο [55].

42. Κατά δεύτερον, μολονότι η εν λόγω έννοια πρέπει να ερμηνεύεται στο πλαίσιο μιας πραγματικής κατάστασης, την οποία εναπόκειται στη διοίκηση και, εν ανάγκη, στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει, πρέπει να σημειωθεί ότι η έλλειψη σαφήνειας των κριτηρίων εκτιμήσεως, αφενός, μπορεί να προκαλέσει αβεβαιότητα ασυμβίβαστη προς την αρχή της ασφάλειας δικαίου καθόσον οι ενδεχόμενοι δικαιούχοι συναντούν έτσι μεγαλύτερες δυσκολίες προκειμένου να λάβουν γνώση της εκτάσεως των δικαιωμάτων τους. Αφετέρου, οι ενδιαφερόμενοι εργαζόμενοι ενδεχομένως θα εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν κατάσταση αβεβαιότητας ως προς τις δυνατότητες επίκλησης του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, όπως τίθεται σε εφαρμογή με το άρθρο 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011, ενώ υπόκεινται υποχρεωτικά στη νομοθεσία του κράτους μέλους απασχόλησης [56].

43. Τρίτον, πρέπει να σημειωθεί ότι, παρά τις αποφάσεις που έχει ήδη εκδώσει το Δικαστήριο, το CAE εξακολουθεί να αντιμετωπίζει δυσκολίες ως προς τον προσδιορισμό του εύρους της έννοιας, όπως χρησιμοποιείται από το Δικαστήριο στη νομολογία του.

44. Συνεπώς, φρονώ ότι είναι σκόπιμο να εξεταστεί εν συντομία η προέλευση των ως άνω δυσκολιών, προκειμένου να προσδιοριστεί η σχετική νομολογιακή προσέγγιση.

2. Επί των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι εθνικές διοικητικές αρχές στην κατανόηση του εύρους της επίμαχης έννοιας

45. Θα ήθελα να επισημάνω ότι, παρά τις διευκρινίσεις που έχει παράσχει το Δικαστήριο για την καθοδήγηση των εθνικών διοικητικών αρχών και, κατά περίπτωση, των εθνικών δικαστηρίων, είναι σαφές ότι η νομολογία παραμένει, σε ορισμένο βαθμό, περιπτωσιολογική όσον αφορά την απόδοση συγκεκριμένου σημασιολογικού περιεχομένου στην έννοια της «συντήρησης» του τέκνου γενικά, λαμβανομένης υπόψη της διαφοροποίησης των οικογενειακών δομών και, ειδικότερα, στο πλαίσιο των μικτών οικογενειών, όπως οι επίμαχες στις υποθέσεις των κύριων δικών [57]. Όπως καταδεικνύεται από τις δώδεκα αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο, δεν είναι εύκολο για τις εθνικές διοικητικές αρχές, όπως, εν προκειμένω, το CAE, να κατανοήσουν το εύρος της εν λόγω έννοιας όταν πρέπει να διαπιστωθεί εάν, σε συγκεκριμένη περίπτωση, ο εργαζόμενος συντηρεί το τέκνο του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου του.

46. Για την ακρίβεια, επισημαίνω ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, παράδειγμα αυτής της δυσκολίας αποτελεί το γεγονός ότι, σύμφωνα με το CAE, θα πρέπει, υπό το πρίσμα της νομολογίας του Δικαστηρίου, να ληφθούν υπόψη διάφορα στοιχεία, όπως ο χρόνος συμβίωσης, η ποιότητα των

[55] Συναφώς, υπενθυμίζω ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει, υπό το πρίσμα του σκοπού του κανονισμού 883/2004, που είναι να εξασφαλίσει τον συντονισμό μεταξύ των διαφόρων διαφορετικών εθνικών συστημάτων χωρίς να οργανώνει ένα κοινό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως, ότι ο καθορισμός των δικαιούχων των οικογενειακών παροχών γίνεται βάσει του εθνικού δικαίου, ωστόσο τα κράτη μέλη οφείλουν να συμμορφώνονται προς το δίκαιο της Ένωσης, εν προκειμένω προς τις διατάξεις που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων· βλ. απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψεις 68 και 69).

[56] Βλ., συναφώς, υποσημείωση 18 των παρουσών προτάσεων. Είναι αυτονόητο ότι, πέραν της ως άνω ασυμβατότητας, η συσταλτική ερμηνεία της επίμαχης έννοιας ενδεχομένως να δημιουργήσει καταστάσεις στις οποίες, εντός του ίδιου νοικοκυριού, ο μεθοριακός εργαζόμενος, δηλαδή ο θετός γονέας (ο πατριός ή η μητριά, αντίστοιχα) του τέκνου του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου του/της, μπορεί να λάβει οικογενειακά επιδόματα για τους ετεροθαλείς αδελφούς ή τις ετεροθαλείς αδελφές του εν λόγω τέκνου, αλλά όχι για το ίδιο το τέκνο. Το ζήτημα αυτό έχει ήδη τεθεί από τον γενικό εισαγγελέα M. Wathelet στις προτάσεις του στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Depesme κ.λπ. (C-401/15 έως C-403/15, EU:C:2016:430, σημεία 59 έως 61).

[57] Βλ., συναφώς, απόφαση Hocinx

σχέσεων, η απευθείας συντήρηση του τέκνου, το ζήτημα της νόμιμης κατοικίας ή της πραγματικής και συνεχούς διαμονής, οι όροι επιμέλειας ή η προσωπική συμμετοχή των φυσικών ή θετών γονέων.

47. Συναφώς, πρέπει να παραδεχτώ ότι δυσκολεύομαι να εντοπίσω, μεταξύ αυτών των κριτηρίων, τις διευκρινίσεις που έχει παράσχει το Δικαστήριο σχετικά με το εύρος αυτής της έννοιας[58]. Τούτο ισχύει ιδίως όταν η εθνική διοικητική αρχή διατείνεται ότι από τη σκέψη 52 της απόφασης Caisse pour l'avenir des enfants προκύπτει σαφώς ότι η καταβολή διατροφής από τον φυσικό γονέα στο τέκνο μπορεί να έχει αντίκτυπο στην έννοια αυτή.

48. Δεν συμμερίζομαι την ανωτέρω προσέγγιση.

49. Βεβαίως, το περιεχόμενο της σκέψης 52 της εν λόγω απόφασης αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση του εύρους της έννοιας αυτής, αλλά η ερμηνεία που υιοθέτησε το CAE δεν μπορεί να γίνει δεκτή. Πράγματι, στην ως άνω υπόθεση, από την απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου προκύπτει ότι ο φυσικός πατέρας του τέκνου δεν κατέβαλλε διατροφή στην μητέρα του τελευταίου. Το Δικαστήριο επισήμανε αυτό το γεγονός ώστε να συνδράμει το αιτούν δικαστήριο στην εκτίμησή του, με την επιφύλαξη των ελέγχων που έπρεπε να διενεργήσει, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι ο μεθοριακός εργαζόμενος, ο οποίος ήταν σύντροφος της μητέρας του εν λόγω τέκνου, φρόντιζε για τη συντήρηση του τέκνου αυτό. Συνεπώς, αφενός δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι σκοπός των ανωτέρω διαπιστώσεων του Δικαστηρίου ήταν να αποδειχθεί ότι η ύπαρξη υποχρέωσης καταβολής διατροφής από τον φυσικό ή θετό γονέα αποτελεί κριτήριο που ασκεί επιρροή στο πλαίσιο της αξιολόγησης των πραγματικών περιστάσεων βάσει των οποίων μπορεί να προσδιοριστεί κατά πόσον το τέκνο του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου συντηρείται από τον μεθοριακό εργαζόμενο. Αφετέρου, οι εν λόγω διαπιστώσεις δεν μπορούν να θεωρηθούν ως κριτήριο βάσει του οποίου μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα ο εν λόγω εργαζόμενος να συντηρούσε το τέκνο αυτό. Συνεπώς, η σκέψη 52 της απόφασης Caisse pour l'avenir des enfants δεν πρέπει να θεωρείται ως ένδειξη ότι η επίμαχη έννοια θα πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς[59].

50. Συναφώς, υπενθυμίζω ότι το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι η ιδιότητα του συντηρούμενου μέλους της οικογένειας δεν προϋποθέτει δικαίωμα διατροφής. Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι διαφορετικά η δυνατότητα συγκεντρώσεως της οικογένειας θα εξαρτιόταν από τις εθνικές νομοθεσίες που ποικίλλουν στα διάφορα κράτη μέλη, αυτό δε θα οδηγούσε στη μη ενιαία εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης[60]. Επιπλέον, σημειώνω ότι το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα τονίσει ότι, προκειμένου να εκτιμηθεί εάν ο μεθοριακός εργαζόμενος «συντηρεί» το τέκνο, δεν χρειάζεται οι εθνικές διοικητικές αρχές και ο εθνικός δικαστής να προσδιορίσουν τους λόγους αυτής της συμβολής ή να αποτιμήσουν το ακριβές ύψος της[61].

51. Στο πλαίσιο αυτό, φρονώ ότι η έννοια αυτή χρήζει συνεκτικής ερμηνείας σε όλα τα κράτη μέλη. Συνεπώς, υπό το πρίσμα της προέλευσης και της εξέλιξης της νομολογίας όσον αφορά την εν λόγω έννοια και με σκοπό τη διασφάλιση της ομοιόμορφης εφαρμογής της, θα πρέπει να εξεταστεί εάν τυχόν αντικειμενικό κριτήριο σύνδεσης, αντλούμενο από τη νομολογία του Δικαστηρίου, θα μπορούσε να οδηγήσει σε ένα απλό τεκμήριο, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην τήρηση της αρχής της ασφάλειας δικαίου.

58 Βλ. σημεία 27 έως 35 των παρουσών προτάσεων.

59 Βλ. σημείο 37 των παρουσών προτάσεων.

60 Βλ. απόφαση Lebon (σκέψη 21).

61 Βλ. αποφάσεις Depesme κ.λπ. (σκέψη 64 και διατακτικό) καθώς και Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψεις 50 και 71).

52. Ως εκ τούτου, θα εξετάσω τη λυσιτέλεια ενός τέτοιου τεκμηρίου στο πλαίσιο των υπό κρίση υποθέσεων.

Δ. Επί του τεκμηρίου ως προς το εύρος της έννοιας της «συντήρησης» του τέκνου

1. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις σχετικά με την προέλευση ενός απλού τεκμηρίου αντλούμενου από αντικειμενικό στοιχείο σύνδεσης

53. Στην απόφαση Depesme κ.λπ., το Δικαστήριο διέγραψε το πλαίσιο ενός τεκμηρίου ως προς το εύρος της έννοιας της «συντήρησης» του τέκνου.

54. Πρώτον, από τη σχετική νομολογία προκύπτει σαφώς ότι χρειάζεται να προκριθεί *μια ευρεία ερμηνεία* της εν λόγω έννοιας. Συνεπώς, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, κατά την εκτίμηση του ζητήματος κατά πόσον, σε συγκεκριμένη περίπτωση, ο μεθοριακός εργαζόμενος συντηρεί το τέκνο του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου του, εναπόκειται στις εθνικές διοικητικές αρχές και, κατά περίπτωση, στα εθνικά δικαστήρια να λάβουν υπόψη την αρχή κατά την οποία οι διατάξεις στις οποίες κατοχυρώνεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, η οποία συνιστά ένα από τα θεμέλια της Ένωσης, πρέπει να ερμηνεύονται ευρέως[62].

55. Δεύτερον, η έννοια αυτή πρέπει να λαμβάνει υπόψη τον ορισμό του «μέλους της οικογένειας» που προβλέπεται στο άρθρο 2, σημείο 2, της οδηγίας 2004/38. Ως εκ τούτου, από την προπαρατεθείσα νομολογία προκύπτει ότι ο όρος «μέλος της οικογένειας» του μεθοριακού εργαζομένου, το οποίο μπορεί να απολαύει εμμέσως της ίσης μεταχειρίσεως δυνάμει του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011, αντιστοιχεί σε εκείνον του «μέλους της οικογένειας» κατά την έννοια του άρθρου 2, σημείο 2, στοιχείο γ′, της οδηγίας 2004/38, ο οποίος περιλαμβάνει τον/τη σύζυγο ή σύντροφο με τον/την οποίο/α ο πολίτης της Ένωσης έχει συνάψει καταχωρισμένη σχέση συμβίωσης, τους απευθείας κατιόντες ηλικίας κάτω των 21 ετών ή που είναι συντηρούμενοι και τους απευθείας κατιόντες του/της συζύγου ή συντρόφου του[63]. Συναφώς, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο νομοθέτης της Ένωσης θεωρεί ότι, εν πάση περιπτώσει, *τεκμαίρεται ότι τα τέκνα συντηρούνται έως την ηλικία των 21 ετών*, όπως προκύπτει ιδίως από την τελευταία αυτή διάταξη[64].

56. Τρίτον και τελευταίο, από την ίδια νομολογία προκύπτει ότι, αφενός, η ιδιότητα του μέλους της οικογένειας μεθοριακού εργαζομένου, το οποίο συντηρείται από αυτόν, είναι δυνατόν επίσης να προκύπτει, εφόσον αφορά την περίπτωση τέκνου του συζύγου ή του αναγνωρισμένου συντρόφου του, από την *ύπαρξη κοινής εστίας μεταξύ του εν λόγω εργαζομένου και του τέκνου*[65] και, αφετέρου, προκειμένου να εκτιμηθεί εάν ο μεθοριακός εργαζόμενος συντηρεί το τέκνο, δεν χρειάζεται να προσδιοριστούν οι λόγοι της συμβολής του εν λόγω εργαζομένου στη συντήρηση του τέκνου *ή να αποτιμηθεί το ακριβές ύψος της*[66].

62 Βλ. αποφάσεις Lebon (σκέψεις 21 έως 23) και Depesme κ.λπ. (σκέψη 58).

63 Βλ., συναφώς, αποφάσεις Depesme κ.λπ. (σκέψη 51) και Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψη 51 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Βλ., επίσης, υποσημείωση 36 των παρουσών προτάσεων.

64 Βλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψη 62).

65 Πρβλ. απόφαση Depesme κ.λπ. (σκέψεις 59 και 60).

66 Αποφάσεις Depesme κ.λπ. (σκέψη 64 και διατακτικό) καθώς και Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψεις 50 και 71).

2. Επί του απλού τεκμηρίου που στηρίζεται στην ύπαρξη κοινής εστίας μεταξύ του εργαζομένου και του τέκνου

57. Λαμβανομένων υπόψη των τριών αυτών στοιχείων, φρονώ ότι είναι απολύτως σκόπιμο να εξετάσω, εφαρμόζοντας κατ' αναλογίαν την απόφαση Depesme κ.λπ.. στις υπό κρίση υποθέσεις, την ύπαρξη απλού τεκμηρίου στηριζόμενου στην ύπαρξη κοινής εστίας μεταξύ του μεθοριακού εργαζομένου και του τέκνου του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου. Όπως επισημαίνει η Επιτροπή, πρόκειται για στοιχεία σταθερότητας από τα οποία προκύπτει η ύπαρξη μιας οικογενειακής κοινότητας ικανής να αποδείξει ότι ο μεθοριακός εργαζόμενος συντηρεί το τέκνο του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου του που διαβιεί υπό την ίδια στέγη. Με άλλα λόγια, τεκμαίρεται ευλόγως ότι το τέκνο απολαύει εμμέσως των επίμαχων οικογενειακών επιδομάτων, *δεδομένου ότι διαμένει στην κοινή εστία και, ως εκ τούτου, διαβιεί σε οικογενειακή κοινότητα με τον εν λόγω εργαζόμενο*. Η ύπαρξη αυτής της κοινής εστίας αρκεί για τη θεμελίωση δικαιώματος λήψης των εν λόγω οικογενειακών επιδομάτων υπό τους ίδιους όρους με εκείνους που ισχύουν για τα τέκνα που έχουν σχέση κατιόντος προς ανιόντα με τον εργαζόμενο ή για εκείνα που βρίσκονται σε κατάσταση παρόμοια με εκείνη των τέκνων που διαμένουν στο κράτος μέλος απασχόλησης[67].

58. Κατόπιν τούτου, και δεδομένης της καθημερινής πραγματικότητας των μικτών οικογενειών, φρονώ ότι είναι σημαντικό να προσθέσω τρία συμπληρωματικά στοιχεία.

59. Πρώτον, το τεκμήριο αυτό θα πρέπει να καλύπτει τόσο την πλήρη[68] όσο και τη μερική κοινή διαμονή[69] του μεθοριακού εργαζομένου και του τέκνου του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου.

60. Δεύτερον, το εν λόγω τεκμήριο πρέπει να εφαρμόζεται όχι μόνο στα ανήλικα τέκνα, αλλά και στους νεαρούς ενηλίκους κάτω των 21 ετών, οι οποίοι δεν έχουν δικά τους εισοδήματα, διαμένουν στο νοικοκυριό του μεθοριακού εργαζομένου και *πληρούν, κατά τα λοιπά, τα κριτήρια που*

[67] Δεν προτείνω στο Δικαστήριο να καθιερώσει τεκμήριο, με βάση τον ορισμό του «μέλους της οικογένειας» που προβλέπεται στο άρθρο 2, σημείο 2, της οδηγίας 2004/38, ότι τα τέκνα του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου ηλικίας κάτω των 21 ετών συντηρούνται από τον μεθοριακό εργαζόμενο, για τους ακόλουθους λόγους. Αφενός, φρονώ, όπως έχω εκθέσει στο σημείο 35 των παρουσών προτάσεων, ότι, μολονότι το τέκνο, βάσει της ανωτέρω διάταξης, τεκμαίρεται ότι είναι συντηρούμενο πρόσωπο μέχρι την ηλικία των 21 ετών, εντούτοις, το Δικαστήριο χρησιμοποιεί, στη συναφή νομολογία του, τον όρο «συντηρεί» με ευρύτερη έννοια (βλ. νομολογία μνημονευόμενη στα σημεία 13, 28 έως 31 των παρουσών προτάσεων). Αφετέρου, για τους λόγους που εκτίθενται στα σημεία 62 έως 64 των παρουσών προτάσεων, είμαι της γνώμης ότι, σε αντίθεση με το εν λόγω τεκμήριο, το τεκμήριο που στηρίζεται στην ύπαρξη κοινής εστίας συμβιβάζεται με τους κανόνες προτεραιότητας στην περίπτωση σώρευσης δικαιωμάτων που προβλέπονται στον κανονισμό 883/2004.

[68] Δηλαδή, την κατάσταση στην οποία το τέκνο διαμένει συνεχώς με τον μεθοριακό εργαζόμενο με τον οποίο δεν έχει σχέση κατιόντος προς ανιόντα.

[69] Η μερική κοινή διαμονή αφορά, ειδικότερα, περιπτώσεις κοινής επιμέλειας μεταξύ των φυσικών ή θετών γονέων του τέκνου. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το τέκνο κατοικεί *κυρίως* στην οικογενειακή εστία που έχει δημιουργήσει ο μεθοριακός εργαζόμενος και ένας από τους φυσικούς ή θετούς γονείς του, ενώ διαμένει *περιοδικά* με τον έτερο φυσικό ή θετό γονέα, για πιο περιορισμένο ή σύντομο χρονικό διάστημα στο πλαίσιο των δικαιωμάτων προσωπικής επικοινωνίας και φιλοξενίας (όπως εναλλασσόμενα Σαββατοκύριακα ή ορισμένες σχολικές διακοπές), εναλλασσόμενης διαμονής ή σύμφωνα με οποιαδήποτε άλλη ρύθμιση. Επιπλέον, ορισμένα τέκνα ενδεχομένως να έχουν χάσει έναν από τους γονείς τους ή να μην τον γνώρισαν ποτέ.

ορίζονται από τη νομοθεσία του κράτους μέλους απασχόλησης, εν προκειμένω τη λουξεμβουργιανή νομοθεσία, η οποία διέπει τη χορήγηση του εν λόγω οικογενειακού επιδόματος[70]. Ελλείψει τέτοιας ερμηνείας, σε τέτοιες καταστάσεις θα υπήρχε κίνδυνος αυξημένης ανασφάλειας δικαίου.

61. Τρίτον και τελευταίο, σε περίπτωση που, παρά το γεγονός ότι ο μεθοριακός εργαζόμενος και το τέκνο του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου του διαμένουν σε κοινή εστία, ο εν λόγω εργαζόμενος δεν συμβάλλει στην πραγματικότητα με κανέναν τρόπο στις δαπάνες που συνδέονται με τη συντήρηση του τέκνου αυτού, η διοίκηση του κράτους μέλους στο οποίο ασκεί μισθωτή δραστηριότητα θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αρνηθεί τη χορήγηση του εν λόγω οικογενειακού επιδόματος[71].

3. Επί της συμβατότητας του στηριζόμενου στην ύπαρξη κοινής εστίας τεκμηρίου με τους κανόνες του κανονισμού 883/2004 για την προτεραιότητα στην περίπτωση σώρευσης δικαιωμάτων

62. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το στηριζόμενο στην ύπαρξη κοινής εστίας τεκμήριο είναι συμβατό με τους κανόνες προτεραιότητας στην περίπτωση σώρευσης δικαιωμάτων, που προβλέπονται από τον κανονισμό 883/2004. Πράγματι, σύμφωνα με το άρθρο 2, παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού, οι μεθοριακοί εργαζόμενοι που απασχολούνται στο Λουξεμβούργο, όπως οι αναιρεσείοντες των κύριων δικών, και οι οικογένειές τους, εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του εν λόγω κανονισμού[72]. Ως εκ τούτου, όπως είναι γνωστό, υπάγονται στο λουξεμβουργιανό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

63. Συνεπώς, λαμβανομένης υπόψη της ιδιαίτερης φύσης των οικογενειακών παροχών και της πιθανής σώρευσης δικαιωμάτων σε αυτές τις παροχές που προέρχονται από δύο κράτη μέλη, το άρθρο 68 του ίδιου κανονισμού προβλέπει κανόνες προτεραιότητας στην περίπτωση σώρευσης δικαιωμάτων, σκοπός των οποίων είναι η πρόληψη της αλληλεπικάλυψης παροχών για το ίδιο τέκνο για τις ίδιες περιόδους[73]. Επομένως, δυνάμει του άρθρου 2, παράγραφος 1, του κανονισμού 883/2004, οι αναιρεσείοντες των κύριων δικών υπάγονται στη λουξεμβουργιανή νομοθεσία περί οικογενειακών επιδομάτων μόνο *για τη διαφορά* μεταξύ του ποσού των οικογενειακών

[70] Συναφώς, φρονώ ότι είναι σημαντικό να επισημάνω ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση των νεαρών ενηλίκων κάτω των 21 ετών, οι προϋποθέσεις που ορίζονται από τη νομοθεσία του κράτους μέλους απασχόλησης για τη χορήγηση οικογενειακών επιδομάτων δεν είναι δυνατόν να τροποποιηθούν λόγω του τεκμηρίου αυτού. Συγκεκριμένα, το εν λόγω οικογενειακό επίδομα οφείλεται, κατ' αρχήν, μέχρι συμπλήρωση του 18ου έτους της ηλικίας του τέκνου με δυνατότητα παράτασης μέχρι την ηλικία των 25 ετών *εάν το τέκνο συνεχίζει τις σπουδές του πληρώντας τα κριτήρια που ορίζονται από τη σχετική λουξεμβουργιανή νομοθεσία*. Βλ., συναφώς, υποσημείωση 46 των παρουσών προτάσεων. Ως εκ τούτου, σε περίπτωση που το ενήλικο τέκνο κάτω των 21 ετών δεν διαμένει πλέον με τον μεθοριακό εργαζόμενο λόγω «σπουδών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ή άλλων παρόμοιων σπουδών» σε άλλη πόλη, ο εν λόγω εργαζόμενος θα πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξει, βάσει άλλων αντικειμενικών στοιχείων, ότι, παρά την απουσία κοινής εστίας, εξακολουθεί να συντηρεί στο τέκνο.

[71] Θα μπορούσε να πρόκειται για την εξαιρετική περίπτωση στην οποία προκύπτει σαφώς από τον φάκελο ότι, παρά την ύπαρξη κοινής εστίας, το τέκνο δεν διαβιεί σε οικογενειακή κοινότητα με τον εν λόγω εργαζόμενο. Για παράδειγμα, σε μεμονωμένες περιπτώσεις όπου ο εν λόγω εργαζόμενος 1) δεν συνεισφέρει στην πληρωμή του μισθώματος ή δεν είναι ο ιδιοκτήτης της οικίας ή του διαμερίσματος όπου συμβιώνει με τον/την σύζυγο ή τον/την καταχωρισμένο/η σύντροφό του και το τέκνο, *και* 2) δεν καλύπτει καμία από τις κοινές δαπάνες του νοικοκυριού, *είτε* επειδή χρησιμοποιεί *ολόκληρο* τον μισθό του για ιδιωτικούς σκοπούς *είτε* επειδή από τις συμφωνίες που έχουν συναφθεί από τους φυσικούς ή θετούς γονείς του τέκνου προκύπτει ότι καλύπτονται *πλήρως* όλες οι ανάγκες του παιδιού.

[72] Βλ. απόφαση Caisse pour l'avenir des enfants (σκέψη 41). Βλ., επίσης, υποσημείωση 18 των παρουσών προτάσεων.

[73] Υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 68, παράγραφος 1, στοιχείο β', σημείο i, του κανονισμού 883/2004, σχετικά με τους κανόνες προτεραιότητας στην περίπτωση σώρευσης δικαιωμάτων, ορίζει ότι «[ε]άν, κατά την ίδια περίοδο και για τα ίδια μέλη οικογενείας, προβλέπονται παροχές δυνάμει των νομοθεσιών περισσοτέρων του ενός κρατών μελών, εφαρμόζονται οι ακόλουθοι κανόνες προτεραιότητας […]». Κατά συνέπεια, «στην περίπτωση παροχών που οφείλονται από περισσότερα του ενός κράτη μέλη για τον ίδιο λόγο, η σειρά προτεραιότητας καθορίζεται βάσει των ακόλουθων επικουρικών κριτηρίων: (i) εάν πρόκειται για δικαιώματα που αποκτώνται λόγω της άσκησης μισθωτής ή μη μισθωτής δραστηριότητας: ο τόπος κατοικίας των τέκνων, υπό την προϋπόθεση ότι υπάρχει εκεί τέτοια δραστηριότητα, *και επικουρικά, εφόσον απαιτείται, οι υψηλότερες παροχές που προβλέπονται από τις συγκρουόμενες νομοθεσίες*.» Η υπογράμμιση δική μου. Από τα ανωτέρω συνάγεται, ιδίως, όπως εξηγεί η Επιτροπή, ότι εάν μεθοριακός εργαζόμενος που εργάζεται στο Λουξεμβούργο κατοικεί με τη σύζυγό του και το τέκνο της στο Βέλγιο, η αρμόδια βελγική αρχή καταβάλλει οικογενειακό επίδομα για το τέκνο στη μητέρα. Σε αυτή την περίπτωση, το Λουξεμβούργο παρεμβαίνει μόνον εάν το οικογενειακό επίδομα που καταβάλλει είναι υψηλότερο από εκείνο που χορηγεί το Βέλγιο και *μόνο για τη διαφορά*.

επιδομάτων που οφείλονται στο Λουξεμβούργο και του ποσού που καταβάλλεται στο κράτος μέλος κατοικίας τους. Πρόκειται για τον μηχανισμό «διαφορικού συμπληρώματος», που αντιστοιχεί, κατά την έννοια του άρθρου 68, παράγραφος 1, στοιχείο β′, σημείο i, του ως άνω κανονισμού[74], στην καταβολή των «υψηλότερ[ων] παροχ[ών] που προβλέπονται από τις συγκρουόμενες νομοθεσίες».

64. Συνεπώς, καθόσον οι παροχές προβλέπονται από τη νομοθεσία δύο κρατών μελών για τον ίδιο λόγο, η ύπαρξη κοινής εστίας για το τέκνο του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου και τον μεθοριακό εργαζόμενο δημιουργεί *επαρκή σύνδεσμο* μεταξύ του τέκνου και του εν λόγω εργαζομένου ώστε να θεωρηθεί ότι το κράτος μέλος στο οποίο ο τελευταίος ασκεί τη μισθωτή του δραστηριότητα –εν προκειμένω το Λουξεμβούργο– είναι αυτό που οφείλει να καταβάλει το επίμαχο οικογενειακό επίδομα.

65. Από το σύνολο των ανωτέρω σκέψεων προκύπτει ότι ο όρος «συντήρηση» του τέκνου του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου μεθοριακού εργαζομένου, όπως χρησιμοποιείται από το Δικαστήριο στη νομολογία σε σχέση με την ερμηνεία του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, του άρθρου 1, στοιχείο θ′, και του άρθρου 67 του κανονισμού 883/2004, καθώς και του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού 492/2011, έχει την έννοια ότι το εν λόγω τέκνο τεκμαίρεται ευλόγως ότι απολαύει εμμέσως των επίμαχων οικογενειακών επιδομάτων εφόσον διαμένει στην εστία του εργαζομένου και διαβιεί σε οικογενειακή κοινότητα με αυτόν. Η ύπαρξη τέτοιας κοινής εστίας παρέχει δικαίωμα λήψης οικογενειακού επιδόματος που χορηγείται από το κράτος μέλος όπου ο εν λόγω εργαζόμενος ασκεί μισθωτή δραστηριότητα υπό τους ίδιους όρους με εκείνους που ισχύουν για τα τέκνα που έχουν σχέση κατιόντος προς ανιόντα με αυτόν.

V. Πρόταση

66. Κατόπιν των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα του Cour de Cassation (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Λουξεμβούργο) ως εξής:

Ο όρος «συντήρηση» του τέκνου του/της συζύγου ή του/της καταχωρισμένου/ης συντρόφου μεθοριακού εργαζομένου, όπως χρησιμοποιείται από το Δικαστήριο στη νομολογία σε σχέση με την ερμηνεία του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, του άρθρου 1, στοιχείο θ′, και του άρθρου 67 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 883/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας, καθώς και του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2011, που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης, έχει την έννοια ότι το εν λόγω τέκνο τεκμαίρεται ευλόγως ότι απολαύει εμμέσως των επίμαχων οικογενειακών επιδομάτων εφόσον διαμένει στην εστία του εργαζομένου και διαβιεί σε οικογενειακή κοινότητα με αυτόν. Η ύπαρξη τέτοιας κοινής εστίας παρέχει δικαίωμα λήψης οικογενειακού επιδόματος που χορηγείται από το κράτος μέλος όπου ο εν λόγω εργαζόμενος ασκεί μισθωτή δραστηριότητα υπό τους ίδιους όρους με εκείνους που ισχύουν για τα τέκνα που έχουν σχέση κατιόντων προς ανιόντα με αυτόν.

[74] Υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 68, παράγραφος 2, του κανονισμού 883/2004 ορίζει ότι, «[σ]την περίπτωση σώρευσης δικαιωμάτων, οι οικογενειακές παροχές χορηγούνται σύμφωνα με τη νομοθεσία που θεωρείται ότι έχει προτεραιότητα σύμφωνα με την παράγραφο 1. Τα δικαιώματα στις οικογενειακές παροχές που οφείλονται δυνάμει της ή των συγκρουόμενων νομοθεσιών, αναστέλλονται έως το ύψος του ποσού που προβλέπεται από την πρώτη νομοθεσία και παρέχονται, εφόσον απαιτείται, υπό μορφή διαφορικού συμπληρώματος, για το τμήμα που υπερβαίνει το προαναφερόμενο ποσό». Βλ., ιδίως, Morsa, M., όπ. π., σ. 352 επ.